

Varför är det tjejer som spelar damfotboll?

Om formande, genus och (re-)produktion av ojämställd idrott

Jesper Fundberg

Malmö högskola
<jesper.fundberg@mah.se>

Lars Lagergren

Malmö högskola
<lars.lagergren@mah.se>

Abstract

*Can Girls Become Footballers?
About formation of gender and (re-)production of inequality*

The aim of this article is to discuss the formation of female elite athletes as a gender shaping process through a power perspective. The concepts productive power and bio-power together with theories of male hegemony are applied in the analysis. Interviews, observations and surveys were methods employed to collect the empirical material. The processes of selection in an elite soccer club were examined in order to understand how expectations are communicated and filled with meaning, and which words and designations were used by leaders and parents when communicating with the young players. Our data showed that the players received a much clearer response as girls than as soccer players. Neither leaders nor parents saw soccer as a career choice. Put together, this creates a paradox: it's only the girl who resists and challenges these low expectations by creating her own, that can reach the top level as a professional footballer and not as a girl or woman playing soccer.

Key words: power, male hegemony, sports, soccer, football, gender

Inledning

Denna artikel tar sin utgångspunkt i en av idrottens mest angelägna frågor: Hur ser den verksamhet ut som formar de bästa utövarna? Vanligen söker idrottsfolket, för att tala genom Bourdieu (1990), svaret inom biologi, fysiologi och psykologi. Framgång mäts i de prestationer som utövarnas kroppar utför, allt enligt metoder och skalor som är mer eller mindre unika för varje idrott. Vi, för vår del, försöker inte mäta, utan här besvara den inledande frågan genom att använda teorier om makt och genus. Det är förståelse vi är ute efter – vad är det egentligen som sker och varför sker det som sker? Hur bemöts och formas de aktiva idrottarna? Syftet med denna artikel är att ur ett maktperspektiv diskutera formandet av kvinnliga idrottare inom föreningsidrott med elitambitioner som en genusskapande process. Detta innebär att artikeln blir teoretiskt framtung.

Den idrott vi valt att granska närmare är den kategori fotboll som kallas flick- och damfotboll och då närmare bestämt dess formningsprocess, från barn/ungdomsfotboll till seniorfotboll. Vi försöker förstå dess logik och praktik. Dessutom ser vi processen som en form av maktutövning. Väl medvetna om att maktutövning aldrig sker utan motmakt har vi i denna artikel ändå begränsat perspektivet till ledarna och tränarna, och hur de interagerar med spelarna. I viss mån har vi också valt att ta med andra viktiga vuxna som är engagerade i verksamheten utan att vara ansvariga på fotbollsplanen, samt föräldrar. Vi vill redan här markera att det av oss valda exemplet kommer att framstå som närmast exklusivt svenskt. Läsaren ska dock inte låta sig luras av detta, utan uppmanas istället att försöka fundera kring hur de processer vi beskriver på en svensk botten kan yttra sig i andra miljöer utanför Sverige. Vi är övertygade om att det vi beskriver och diskuterar bara är en svensk variant av ett generellt sätt att utöva makt runt om i världen (se t.ex. Agergaard 2004 [Danmark]; Cole Money 2006 [USA]; Peretz, Levy & Galily 2011 [Israel]).

Teoretisk ansats

Vi ansluter oss till förståelsen av genus som en konstruktion av idéer som rör föreställningar, förhoppningar och farhågor som är kopplade till kön (Gothlin 1999; Hirdman 1988). Vidare handlar genusperspektivet om de konsekvenser dessa föreställningar får för hur vi organiserar

samhället (arbete, fritid), använder och betraktar kropp, bemöter varandra, tillskriver ting, egenskaper, hur känslor kommer att förknippas med kön och, inte minst, hur makt utövas och fördelas mellan och inom kön (de Beauvoir 1949; Connell 1995). Genus handlar alltså både om aktörer och om verksamheter, organisationsformer, materialitet och symboler, liksom om relationer inom och mellan kön. Tidigare forskning visar att detta genusskapande även gäller formningsprocesser i idrott (Messner 1995; Hargreaves 1994)

Konkret har vi uppmärksammat vilka egenskaper hos spelarna som ledare premierar. Det är alltså den vardagliga interaktionen mellan aktörer som vi valt att i huvudsak se närmare på, snarare än de reflekterade idéer och texter som finns kring denna. Av det skälet bygger vårt material till största del på observationer, intervjuer och samtal. Därför vill vi inleda men en reflektion i samband med en observation vid fotbollsplan. Ur fältdagboken:

När vi bevittnar de yngre spelarnas träningar och matcher ropas: Kom igen, tjejer! Så låter det bland spelare, ledare och föräldrar, nästan utan undantag. Inget märkligt, kan tyckas. När vi bevittnar seniorlagets träningar och matcher ropas: Kom igen, tjejer! Inte märkligt heller, eller? Vi börjar ändå fundera. Det heter officiellt flick- respektive damfotboll, men i praktiken tilltalas alla tjejer. Och på mössan på flera spelare står det ”Girls just wanna have fun”. Vad betyder det? Och varför står det så?

Etnologen Karin Lindelöf (2012) resonerar om begreppet *tjej* i idrotts-sammanhang och menar att det är en just så åldersneutral kategori som vi noterar. Tjej kan användas som benämning oavsett ålder. Det är säkert ingen tillfällighet att ordet tjej, (ett låneord från romani) kom att slå igenom i början av 1970-talet i samband med andra vågens feminism och detta samtidigt som kvinnors fotbollsspelande startade och växte på allvar (jfr Andersson [2003] om 1920-talets kvinnliga fotbollsspelande). Tjej kom att användas i jämställdhetspolitiska sammanhang för att utmana traditionella könsroller, kanske mest känd är raderna ur den feministiska kampsången *Sången om Kvinnor* (Röda Bönor) från 1971: ”Åh, åh, åh tjejer... vi måste höja våra röster för att höras”. Tjejen ville ta plats, synas och höras. Inom idrotten har tjejbegreppet kommit att användas allt mer, i såväl retorik – ”Kom igen, tjejer!” – som i officiella namn för evenemang som Tjejvasan, Tjejloppet, Tjejmilen etc. (Lindelöf 2012).

Men vad betyder ”tjej” i de fotbollssammanhang som vi undersöker? Har det samma progressiva och emancipatoriska kraft som i ovan näm-

da exempel? Vi har ju dessutom valt att studera detta ur ledarnas perspektiv – var befinner vi oss 40 år efter det att kvinnor på allvar började spela fotboll? Hur används tjejbegreppet av dem som utövar makt inom denna verksamhet?

De språkliga benämningar som vi inledningsvis noterar om fotbollsspelarna – tjej, flicka och dam – är ju språkliga benämningar av personer som kategoriserats med kvinnlig könstillhörighet. Vår utgångspunkt är, i likhet med filosofen Derrida (1976), att språk formar verkligheten och att språk påverkar vår syn av verkligheten. Språket är ett slags filter som låter oss tolka verkligheten. Detta betyder att vi tar de språkliga uttrycken på allvar, och samtidigt utan att vara naiva och tro att språket fullt ut speglar alla aspekter av relationer, förhållningssätt, synsätt mm. Vi menar att språkliga benämningar betyder något – de har konsekvenser, inte minst för sociala relationer och därmed också för maktordning. Förutom de verbala uttrycken undersöker vi även de kroppsliga praktiker som är kopplade till uttryck och benämningar som görs kring spelarna.

Forskning om idrott och femininitet

Fotboll är liksom de flesta idrotter könsuppdelat vad gäller aktiva (Larsson, 2004). Idrottens historia är intimt förknippat med män och maskulinitet (Olofsson 1989, Tolvhed 2012). Kvinnor har genom historien ofta varnats för att idrotta, med utgångspunkt bland annat i föreställningar om att detta kan skada deras reproduktionsorgan. De idrottsaktiviteter som accepterades i början av 1900-talet var de estetiska formerna av gymnastik, konståkning, tennis, golf och simning. Vi ser hur det förekommit utestängning av kvinnliga kroppar från idrott i allmänhet och idrott som innebar fysisk närhet av andra kroppar i synnerhet. Utestängningen förklarades och försvarades ofta utifrån omsorg om kvinnans kropp: därmed bekräftades hon som skör. Det historiska perspektivet öppnar för en förståelse av varför det idag finns två, påtagligt manligt kodade, sporter där just ordet ”dam” har en framträdande plats: Damkronorna (ishockey) och Damallsvenskan (fotboll). Samtidigt som idrott varit ett tydligt exempel för könsseparation och hierarkisering så har inte heller kvinnlig politisk emancipation haft idrotten i fokus, trots dess potential, menar Tolvhed (2012). Men frågan är om inte den feministiska rörelsen i sitt förhållande till idrott, och särskilt fotboll, nog trots allt har haft en hel

del kopplingar (jfr Hjelm 2004; Edenheim 2005). Inte minst gäller detta fotbollen i början av 1970-talet.

Vi ser också hur forskning om unga kvinnors idrottande vuxit. Tidigare studier om flickors idrottande har bland annat rört hästsport (Forsberg & Tebelius 2011; Hedenborg 2008, 2009), brädspport (Bäckström 2005), meningsskapande (Tebliaus 2001), skolidrott (Carli 2004). Det som vi ser som gemensamt för dessa är att flickors idrottande sällan eller aldrig ses som given, naturlig eller självklar. Flickors idrottande skrivs in i relation till pojkaras idrottande. Vidare är emancipation, och kroppslig (bruten) transcendens ett genomgående tema. Varför? Är det för att flickors idrottande måste förklaras, undrar vi? Vi blir därför nyfikna på hur tränares och ledares förhållande till den kvinnliga idrottskroppen kan öppna upp för förståelse för makt och selektering. I den tidigare forskningen finns det studier av såväl kvinnor som flickor i olika idrottskontexter, men få om processen: från flicka till kvinna, från bredd- till elitidrott. Denna undersökning handlar om just dessa processer.

När vi närmat oss flick- tjej-, kvinno- och damfotboll i internationell kontext finner vi studier av Pfister & Scraton (2004), Hong & Mangan (2004), Koh (2004), Williams (2003, 2004). De internationella studiernas teman känns igen från svenska motsvarigheter: flickors och kvinnors fotbollsspelande ses sällan som något givet utan som en politisk handling, ett sätt att bryta normer och mönster. I Sverige finns några studier av flickors fotbollsspelande – om kvinnors fotbollsspelande med fokus på jämställdhet, organisering och politik (Olofsson 1989), dess historia (Hjelm 2004) och vardagliga erfarenheter (Andreasson 2007), samt några populärhistoriska verk (Wegerup 2005) och biografier (Nordlund 2006). I dessa texter återkommer, som nämnts, det jämförande temat med den normerande manliga varianten av sporten. En slutsats, menar vi, är att flick- och damfotboll inte tas för given, trots aktivitetens popularitet; fotboll är en av de mest populära sporterna för flickor att utöva (SCB 2011).

I antologin *En bok om flickor och flickforskning* (Frih & Söderberg 2010) beskrivs och granskas ett forskningsfält som rör just flickor och unga kvinnor ur ett brett perspektiv. Här resoneras om de olika benämningarna flicka och tjej, där det förra kan uppfattas som svagt och kopplas till offerbeteende och det senare förknippas med styrka och aktörskap (Frih & Söderberg 2010:11). Vidare betonas, inom detta forskningsfält, vikten av att kontextualisera begreppen och benämningarna. Benämningen ”flicka” används ofta för att signalera situationer och händelser där unga

kvinnor utsätts eller lider (Bringzén 2012). På motsvarande sätt används benämningen ”tjej” när unga kvinnor är aktiva och gör något (Johansson 2010; Carbin 2010).

Makt och genus

Idrotten i allmänhet, menar vi, följer tydligt de grundläggande principerna om särskillnad och hierarki mellan kön (Hirdman 1988) liksom inom kön (Connell 1995). Vi tycker oss se en manlig hegemoni inom vår valda idrott, liksom i de flesta idrotter (Messner 1995). Idrott i allmänhet uppfattar vi som maktutövning, något som synliggör den manliga hegemonin (Bourdieu 1999). Vi ser hur idrott ”görs” synonymt med manlighet. Detta tydliggör vikten av att se de strukturella, ideologiska och diskursiva kopplingarna mellan manlighet och idrott *och* att konstatera att det är lika vanligt för flickor och kvinnor att idrotta som för pojkar och män (SCB 2011). Genom egna och andras tidigare studier ser vi hur det som brukar benämnas som manliga dygder – tävla, synas, höras, kämpa och klättra allt högre – premieras (Andreasson 2007; Fundberg 2003). Men vad sker då i selekteringsprocessen för flickor och kvinnor som idrottar?

Så kallad produktiv makt utövas genom att vissa uppsättningar av handlingar premieras i förhållande till andra. Det handlar alltså inte om den repressiva makten utan om en maktutövning mot vilken det går att göra motstånd (Foucault 1982). Inom idrotten finns en rad handlingar av olika slag som premieras, och främst av dessa är att vinna. Kopplat till vinnandet finns viljan att vinna och inte minst förmågan att vinna, ”vinnarskallen”. För att någon ska kunna vinna måste det finnas medtävlare, vilket gör ett ärligt och aktivt (att göra sitt bästa) deltagande till en premierad handling. I idrottens vardag finns också premieringen av anpassning till spelets regler och inte minst lydighet inför tränare och ledare. Idrottarna belönas i olika grad genom att de får delta och erhålla erkännande för sina prestationer. Ur ett genusperspektiv är ”vinnarskalle” intressant. Finns det något i flickors huvuden som gör det svårare att etablera denna koppling mellan tanke och kropp? En utväg ur detta är att tala om personliga egenskaper, men det tycks vara för enkelt. Vi tror inte heller vi ska leta i flickornas hjärnor efter svaret – vår hypotes är att vinnarskalle är en del av kulturen. Iris Marion Young (2000:264) menar att maskulinitet och transcendens är kulturellt förbundna med varandra.

För att tala med idrottsspråk: fysiskt ta ut sig, tänja gränser, svettas och överskrida mänskliga kroppsprestationer förknippas med maskulinitet.

Den produktiva makten utövas inom den maktform som Foucault (2002) benämnde ”biomakt”. Biomakt karaktäriseras av organisering av befolkningen – i idrottssammanhang om den sunda kroppen, den atletiska kroppen, rätt kost, goda vanor och fysisk aktivitet. Kort sagt att kroppen kan manipuleras. I denna tanke finns också en organisering av samhället på alla nivåer. Till exempel inom idrotten; olika klasser, tävlingar, serier – visar på en långt driven organisering, kategorisering och reglering. Allt detta gör att alla framstår som lika inför idrotten vilket tenderar att skyla över de ojämlikheter som trots allt finns. Idrotten blir till ett självändamål – enligt idrottslogiken är det själva idrotten och idrottandet som ska utvecklas, inte individerna. Konsekvensen blir att pojkar och mäns idrottande blir en given norm. Som Eva Olofsson (1989) skrev i sin avhandling *Har kvinnorna en sportslig chans?*: Det finns ingen kvinnlig idrott. Det finns bara kvinnor som deltar i manlig idrott. På så sätt blir idrotten själva sinnebild av produktiv maktutövning.

Av detta (biomaktens grepp om idrotten) följer att den ultimata styrkepositionen innehas av den som har rätten att ställa diagnos och därifrån kunna klargöra vad som behöver göras, det vill säga från den position från vilken individen blir oväsentlig – saken blir allt. Var och en placeras in i en passande kategori utefter förväntade kroppsliga prestationer. Ytligt sett handlar det inte om att kvinnor och män placeras i olika kategorier utifrån kön, utan för att deras kroppar förväntas prestera olika.

Men det går att göra motstånd. Först och främst genom att helt enkelt sluta idrotta trots att inga fysiska eller sociala hinder finns. Motståndet tycks därför vara starkast i de nedre tonåren. Ett annat, ibland mer subtilt, sätt att göra motstånd är att inte göra sitt bästa eller att trappa ner. Det senare är svårare inom kvinnlig idrott än inom manlig, då det inte finns ett överflöd av nivåer på vilka det går att utöva organiserad idrott. Ett tredje sätt är att vara fysiskt aktiv på egen hand, det vill säga satsa enbart på sig själv och det egna välbefinnandet och inte stödja ”saken” (laget, klubben, landet och i förlängningen idrotten). Det finns också, menar vi, ett fjärde sätt, vilket vi återkommer till i vår diskussion mot slutet av artikeln.

Metod

Först vill vi klargöra att vårt perspektiv är den reflekterande mannens. Vi är män och har betraktat idrott, både som forskare, aktiva och ledare, ur vårt manliga perspektiv. I projektet har vi givetvis på olika sätt försökt närma oss flickors, kvinnors perspektiv på deras idrottande och hur skilda perspektiv (ledares, föräldrars, aktivas) kan komma i konflikt med varandra. Vi har båda varit aktiva och ledare inom lagidrotter. Vi har under flera år regelbundet, först som publik och de senaste två åren som forskare, följt flick- och damfotboll i Malmö. Arbetssättet har varit reflexivt, genom att ständigt föra en dialog med oss själva, våra utgångspunkter och förutfattade meningar samt ständigt föra en dialog med andra som vi antagit haft ett för oss annorlunda perspektiv på vårt material.¹ Den tidigare forskningen om flickor och kvinnors idrottande domineras av subjektivitetsprocesser, det vill säga hur människor själva skapar identitet, hur deras erfarenheter tar sig uttryck och formar självförståelse. I fokus för oss finns istället förutsättningarna för flickors och kvinnors konstruerande av subjekt. Vi granskar den produktiva makten som konkret uttrycks i hur tränare genom tal och handling bekräftar, bemöter och behandlar de aktiva. Vidare följer vi Foucaults tanke om att inte fokusera på intentionalitet i vår undersökning av makt. Vad tränare, föräldrar och spelare har för avsikter eller hur de själva uppfattar benämningar är inte vår avsikt att undersöka. Det vi undersöker är hur handlingar och tal konstruerar positioner och maktordningar inom det som kallas dam- och flickfotboll.

Vi har under två år haft samarbete med föreningen LdB FC Malmö (numera FC Rosengård). Föreningens representationslag är flerfaldiga svenska mästare och spelar även i Champions League med framgång på senare år.

Vi började med att förankra projektet hos klubbledning och styrelse. Ingången därefter var förutsättningslösa samtal vid fem-sex tillfällen med ledare på olika nivåer i föreningen. Ledarna kom från olika bakgrunder och hade förståelse och upplevelser av flick- respektive damfotboll. Därefter knöt vi närmare kontakt med ett lag, flickor födda 1998. Vi engagerade ledare för laget att göra en enkät, starta chattar och bloggar där spelare och ledare deltog under en säsong. Ur detta material analyserades några teman fram som särskilt intressanta, t ex motivation och målsätt-

¹ Extra tack till Petra Ekström, Sara Ersberg Sjöberg och Erling Nilsson i LdB FC Malmö (numera FC Rosengård).

ning. Tillsammans med ledarna organiserade vi samtal mellan de yngre A-lagsspelarna och de då trettonåriga flickorna utifrån ovan nämnda teman.

Vidare har vi genomfört elva bandade intervjuer med flickorna enskilt och i grupp om deras erfarenheter och upplevelser av sitt idrottande. Vi har genomfört två bandade gruppintervjuer med deras föräldrar i samband med föräldramöten, vilka vi också följde genom observation. Dessutom har vi intervjuat och samtalat med A-lagsspelare, deras tränare och klubbchef.

Materialet som ligger till grund för denna artikel sorterades och systematiserades i utsagor och handlingar från tränare och ledare utifrån verbala och kroppsliga uttryck, omdömen och benämningar som var kopplade till ”fotbollsspelande, flickor, kropp och prestation” samt de responser eller icke-responser dessa utsagor och handlingar fick från spelarna. Därefter systematiserades intervjumaterialet och slutligen de fältanteckningar vi gjort från träningar, matcher eller spontana möten/samtal. Ur det systematiserade materialet växte flera mönster av utsagor och handlingar fram när vi med utgångspunkt från vårt syfte – att ur ett maktperspektiv diskutera forandet av kvinnliga idrottare inom föreningsidrott med elitambitioner som en genusskapande process – gjorde våra analyser.

Roller inom flick- och damfotbollen

I inledningen undrade vi varför flick- och damfotbollen hårbärgerar så många så kallade ”tjejer”. Kan genusteori hjälpa oss att förstå vilka roller som står till buds inom verksamheten och hur relationer mellan dess olika roller och förväntningar för selektering ser ut? I teoriavsnittet lyfte vi fram maktutövning som handlar om rätten att ställa diagnos och välja ut vem eller vilka som ska gå vidare från en nivå till en annan. Rollerna som vi identifierar är ibland uttalade av aktörerna, men ibland outtalade. Vi har även tolkat in handlingar och interaktion som en del i skapandet av roller, med ett tydligt genusperspektiv

Flickan

Den mest uppenbara rollen är flickan, som vi redan inledningsvis resonerade om. I våra anteckningar finns följande situation:

Under pausen i en match samlar ledarna spelarna runt sig. En av ledarna tar till orda: Bra jobbat! Vill se lika bra passningsspel i andra halvlek. Vad säger ni själva? Nått ni kan ändra på? Två spelare räcker genast upp handen: Snacka mer! Säger de nästan i mun på varandra. Ja, håller med fyller ledaren i. Snacka mer på planen, hjälp varandra.

Ett av de viktigaste budskapen till flickor är att vara tysta (Ambjörnsson 2004, Carbin 2010, Molloy 2003). Inte prata för mycket. På fotbollsplanen råder dock en annan norm: att tala, snacka, höras, ta plats, synas (jfr Formark 2011). I samtal med ledare återkommer de till dilemmat att få de unga spelarna att ”snacka”, dvs göra sig hörda för varandra på planen inom laget under pågående match. Att det förekommer dubbla budskap som de unga har att hantera är tydligt och de ska dessutom komma ihåg vad som gäller, och i vilken kontext. Ett annat dilemma tycks, enligt ledarna, vara att få dem att ta i under träning, bli riktigt trötta och svettiga. Vi ser åter dubbla budskap som ska hanteras av spelarna; att vara söt, och att låta sig bli svettig och smutsig. När vi väl börjat uppmärksamma flickrollen och dess kontraster inom fotbollen är det inte svårt att finna fler dubbla budskap: flickan ska vara söt, glad, anpassa sig, vara trogen och lojal, vara tyst, snäll och duktig, men inte för duktig. Ett sådant budskap står i kontrast till förväntningar på en fotbollsspelare. Ur fältdagboken finner vi följande utsaga från en tränare för 14-åriga flickor:

Tjejer, ni måste våga ta i! Ni får kamma håret efteråt, men inte här. Jag vet inte vad det är med er idag, ni brukar ju lyssna. Är det för att det står killar där borta ni har svårt att koncentrera er, eller? Men ska ni bli bra måste ni vara här-och-nu. Även om inte alla ska bli fotbollsspelare, så gör ert bästa.

Men är det en alltför snäv tolkning av flickrollen? Har hon inte börjat ta plats allt mer i samhället? Rörelser som *Girlie movement* och *Rrrriot girl* har ju utmanat dessa traditionella föreställningar om flickan (Österholm 2012; Ambjörnsson 2011). Vår undersökning har dock fokus på vilka aspekter som spelarna bekräftas i – och där kan vi inte se att flickrollen har förändrats. Om flickorna själva har laddat budskapet med annan innebörd så får de trots detta ett mycket traditionellt bemötande och bekräftelse. Ur fältdagboken:

Under en match skadar sig en av spelarna. Hon ligger kvar och domaren blåser av matchen. Ledaren springer in för att se hur hon mår. Efter någon minut böjer han sig ner och lyfter upp henne på sina armar. Hon

är inte lätt och han får ta i allt han har. Men han lyfter av henne från planen. Det faller tårar nerför hennes kinder.

Vilken trettonåring kan inte fälla en tår vid en skada? Men vi ser något som vi annars sällan ser: Den sköra (?) flickan som ska bäras av planen av den manliga ledaren, som förväntat, med starka armar. Hon är kanske hjälplös i detta tillfälle – men situationen appellerar till en kulturellt accepterad bild av den väna och utsatta flickan som behöver beskyddas av den starka mannen. Det är återigen inte hon som frågar efter detta bemötande, utan det är så hon blir bemött. Under fältarbetet ser vi tränare och ledare som genom sitt bemötande använder och skapar en traditionell flickroll i sitt bekräftande av spelare. Flickan är inte den ideala spelaren, det är vi på det klara med. Vi har ju inledningsvis konstaterat att det är en annan roll som man ropar på, hejar på och uppmuntrar på planen: Kom igen, tjejer!

Tjejen

Ur fältdagboken:

Matchen är intensiv och det märks även utanför planen. Spelare, föräldrar och tränare vid sidan om följer allt som händer på planen och många ropar: Kämpa nu tjejer! Kom igen nu, tjejer! Allt medan slutsignalen närmar sig har spelet hårdnat. Inget av lagen vill förlora, och båda vill vinna. Kampmomenten har ökat. När så en av spelarna tacklar, som de flesta åskådare på båda sidor uppfattar som ”schysst” – inga större reaktioner från någon i alla fall – en annan spelare i motståndarlaget blåser domaren för frispark. Nej! Domaren! Det är ju tillåtet tacklas i fotboll! Tränare, publik och några spelare protesterar högljutt. Då vänder sig en av lagets tränare om, sparkar frustrerat med skon i marken och utbrister: Så typiskt för att det är tjejer som spelar. Så hade domaren aldrig blåst i en killmatch, tänker vi.

I Fanny Ambjörnssons (2004) studie av *gymnasietjejer* visar hon hur komplex norm, makt och genusordning är och görs. De situationer som tjejerna i hennes studie kliver in i och ut ur spelar aspekter som genus, sexualitet, etnicitet och klass olika och viktiga delar i normskapande. Så är det säkert även för dessa fotbollsspelare. De behöver ta hänsyn och förhålla sig till respektabel heterosexualitet, till exempel. Men hur mejslas tjejen fram av ledaren? Det mest påtagliga är att hon ofta påminns om att hon bör snegla mot normen inom fotbollen, nämligen maskulinitet

(grabben). Han tycks ofta utgöra normen, strukturen och mönstret, enligt ledare och tränare. Hon uppmuntras efterlikna honom. Och samtidigt uppmuntras hon ha kvar något av flickan. Är det så tjejrollen mejslas fram inom fotbollen? På fotbollsplan ser vi flickor med hästsvans som gillar att tacklas. Men där finns gränser för tacklande, inser vi efter att ha betraktat åtskilliga matcher. Det är inte enbart ledare som begränsar utan även domare och publik, som reagerar på sådant som van publik uppfattar som justa tacklingar, hårdhet och tuffhet. Toleransen tycks vara låg och spelarna påminns ofta om att de går över gränsen. Beauvoir (1949) skriver att ”så fort hon betar sig som en människa säger man till henne att hon imiterar en man.” På så sätt görs maskulinitet till en norm och referensram. Inom fotbollen tycks denna referensram påtaglig om inte alltid verbalt uttalad. Tjejen görs till en kropp som *nästan* får ta i, tackla hårt, dribbla snyggt, skrika ut sin frustration osv. Men bara nästan.

Idrottens ledare och tränare ser kanske tjejen som den perfekta rollen – heja tjejer! – och har då framför sig flickor som vill lära sig av den (oftast manliga) tränaren och som samtidigt vågar bli skitiga och svettiga. Vi är osäkra om ledares och tränares reaktioner och bekräftelse av tjejen kan vara så könstraditionella som vi hittills målat upp. Bryter inte tjejen mönster? Är hon inte ett subjekt som tar initiativ? Men vad betyder det när matchen är slut och ledare uttrycker tydlig lättnad över att spelarna inte verkar vara så bekymrade över en förlust eller himlastormande euforiska över en vinst. Bekräftas de då inte mer som flickor/tjejer än som spelare?

Om flickan uppmuntras till att vara duktig, men inte för duktig, så kan tjejen ta för sig ännu lite mer, men inte fullt ut. Eller? Vi ser tjejrollen växa fram i vårt material, i samtal och observationer. Detta nästan, vad betyder det? Young (2000:262) beskriver tjejkast så här:

[K]vinnor sätter inte in hela sin kropp i en målinriktad och koordinerad rörelse utan istället koncentrerar all kraft och rörelse till någon enstaka kroppsdel och kvinnor har en tendens att inte böja sig, sträcka ut sig, luta och vrida sig eller fullfölja rörelsen i riktning mot det avsedda målet. Det är som vi kvinnor i idrottsliga sammanhang föreställde oss att vi var omgivna av gränser som vi inte får överträda.

Young sammanfattar den feminina kroppen med de tre begreppen (1) ambivalent transcendens, (2) återhållen intentionalitet, och en (3) bruten enhet med omgivningen (Young 2000:264). Dessa begrepp ska inte förenklas till det vi identifierar som *nästan*, men i dem ligger en tvekan

i att använda kroppens fulla kraft mot ett mål, inte fullt ut använda hela kroppen och lita på dess förmåga, ja, utan nästan. Och i en intervju med en tränare på frågan om hur en tjej ska prestera får vi följande svar:

Jag försöker få dem göra max. Och det är svårt. Det är som om de tvekar, av sig själva. Några, jag vet inte om det stämmer, några som spelat med killar som yngre tycks kunna sträcka sig mer i prestationen. Jag vet inte vad som hindrar de andra. Men det är en tvekan, helt klart.

Senare i intervjun uttrycker sig tränaren så här om att träna flickor:

Ibland säger jag att träna tjejer är som att ha katter, de gör som de vill. Medan att träna killar är som hundar, de gör som man säger åt dem. Och tjejer är ju kul, och besvärliga så, på det viset. De frågar, undrar och ställer krav. De utvecklar en som tränare också. Och man måste visa tydligt, ”så här menar jag”.

Kan det vara så att ledare bekräftar tjejen på olika sätt intellektuellt kontra kroppsligt? Att tjejen på ett intellektuellt plan bekräftas i att tänka efter, säga sin mening, ställa krav och så vidare, medan den kroppsliga bekräftelsen bär med sig denna ambivalenta transcendens? Vi tycker oss se hur tränare därmed knyter flickan och tjejen till sig. De behöver honom. Och på ett underordnat sätt. Den manliga hegemonin (i form av tränare, åskådare och den manliga dominansen av fotboll i media) finns kvar hela vägen i karriären. Ur ett genusperspektiv är det möjligt att uppfatta hur den manliga tränaren formar och reproducerar spelarna in i ”tjejrollen” – som ett sätt att behålla (det manliga) tolkningsföreträdet inom verksamheten – och på så sätt undvika att maktordningen mellan könen rubbas eller ifrågasätts innanför och utanför idrotten. Men är detta oproblematiskt – ens för ledarna och organisationen?

En kontraproduktiv genusordning

Under flera intervjuer med tränare och ledare för de äldre spelarna (16–17 år och senior) så uppmärksammas vi på hur bekymrade de är över hur dåligt tränade spelarna är innan de når denna nivå: ”De har inte lärt sig ta i, fullt ut”, säger de. Vidare uttrycker tränare i intervjuer att: ”De vågar inte ta initiativ. De tror inte på sig själva. Och de har för dålig fysik”. Allvarlig kritik alltså och helt i linje med Youngs tankar om den ambivalenta, återhållsamma och tvekanande kvinnliga kroppen. Analysen

av tillståndet i spelarnas fysik tyder på att det varit så här under en längre tid. Som utanförstående ställer vi oss frågan varför man inom den egna organisationen inte har förändrat mer i det egna arbetet för att undvika eller förändra detta. Pågår det en kontraproduktion i verksamheten? Det vill säga, premieras ”fel” aspekter hos spelarna under processen fram till eliten i relation till vad organisationen och dess ledare vill ha i slutledet? Och, spelar genus in där?

Vi ser på rollerna igen, men ur ett elitidrottsperspektiv. Kan det vara så att rollerna ”flickan” och framförallt ”tjejen” – de roller som uppmuntras av tränare under hela den tidiga idrottskarriären – inte alls är de man vill ha med sig när elitsatsningen inleds? Eller annorlunda uttryckt: För att nå den yttersta eliten krävs helt andra genusroller än de som flickan eller tjejen representerar? Vi menar därför att tjejrollen är djupt problematisk för elitverksamheten. Varför? Ur ett maktperspektiv ser vi att rollerna flicka och tjej produceras för att uppnå den relation som de många manliga tränarna ger uttryck för att premiera (medvetet eller omedvetet). För det första rimmar rollerna väl med den hegemoniska position som manlighet har i idrotten i stort, och, för det andra är tjejen den ultimata rollen för att låta tränare styra och samtidigt att låta de unga kvinnorna ta för sig på plan, men bara *nästan* fullt ut. Vi ser den ambivalenta hållningen när tränarna resonerar om kroppen, biomaktens fokus: De (flickorna/tjejerna) tar inte i, vågar inte, dålig fysik och så vidare, säger de. Att rikta in sig på kroppen, i detta fall dess brister, är det ultimata sättet utifrån biomaktens praktik att sända dubbla budskap. De unga spelarna uppmuntras spela vidare, men kommer ständigt att bedömas efter en tänkt idealkropp som aldrig fullt ut presenteras för dem. Och därmed aldrig är nåbar. Enligt teorier om selektering så är diffusa processer och beslutsordningar något som stressar aktörer och organisationer. Här, i talet om kroppen, tycks det just vara en sådan diffus idé. De unga spelarna blir osäkra på vad som gäller och tränarnas makt stärks allt mer. Den kvinnliga idrottskroppens prestationsförmåga begränsas på grund av bekräftelsebehovet (från såväl tränare, spelare, föräldrar som organisationen) att inordna kroppen efter traditionella könsroller. Dessa roller är väl inordnade under den manliga hegemonin och verksamheten producerar därför ”nästan” bra fotbolls-spelare.

Hur kan då damfotbollen få fram de bästa utövarna?

Så vi ställer oss frågan: Hur är det möjligt att, ur ett genusperspektiv, producera en kropp och en roll samt premiera ett beteende och sätt att uppträda på när organisationen, ur ett elitidrottsperspektiv, tycks vilja ha något annat i slutändan? Så här resonerar en tränare om spelare som brutit mönster:

Det syntes direkt att hon skulle bli något. Hon rörde sig annorlunda och betedde sig annorlunda. Mer som en kille faktiskt, när jag tänker efter. Och så gick hon sin egen väg. Jag blev ju vansinnig ibland på henne, ja inte bara jag förresten. Men så blev hon bra också, tills slut.

Vi finner sålunda flera olika passager som den unga fotbollsspelaren har att passera. Därmed närmar vi oss inledningsfrågan: Hur organiseras en verksamhet så man får fram de bästa utövarna? Vad är det som sker i organiseringen idag? Jo:

1. Föräldrarna som premierar Flickan, som ska vara skötsam och duktig i skolan. Vi kan inte veta om det är från hemmiljön som budskapet om att vara tyst, anpassa sig och lojal kommer. Men budskapet har de flesta med sig in i fotbollsmiljön.
2. Organisationens som vilar på en manlig hegemoni i synen på vad fotboll är och hur det ska utföras, trots alla goda intentioner om att värna flick- och damfotboll så finns denna norm med in i verksamheten. Här spelar Tjejen som hand i handsken för att värna ett slags kvinnlig verksamhet utan att hota med manliga normen.
3. Ledare och tränare spelar på budskap om att vara beskyddande och auktoritär och som gärna ser Tjejen som sin adept.

Med andra ord är genus ständigt närvarande på vägen mot en elit. Vi hör hur spelarna relaterar till dessa förväntade budskap om att vara Flicka eller Tjej (men aldrig Kvinna eller Dam) i samtal och observationer och på så sätt kan den produktiva makten verka: omgivningens budskap och önskningar identifieras och integreras av spelarna – som också gör dessa budskap till sina egna och därmed blir bekräftade positivt för sitt sätt agera och bete sig. En slags spiral av budskap, önskningar och bekräftelser.

Den produktiva makten är allra mest effektiv när den inte märks, när premierade handlingar och beteenden blir objektens egen vilja och önskningar. Men ändå skaver det. Organisationen och tränarna uttrycker

gång på gång att något är ”fel”. Vi har tidigare identifierat detta ”fel” som dubbla budskap: Idrotten vill ha vuxna kvinnor som elitspelare, men premierar Tjejrollen på vägen dit (och därmed undviks Kvinnan). Kan dessa dubbla budskap ha att göra med normer? Om vi ser på fotbollen som en verksamhet i stort råder en manlig norm och ett manligt beteende: det är Mannen som är en fotbollsspelare. När kvinnliga spelare stiger in på den arenan tycks inte fotbollsspelet vara i centrum. Istället, om vi lyssnar till många av de inblandade aktörerna, premieras en annan norm som är mycket hårdare knuten till genus: vara Tjej. Här spelar alltså Tjejrollen in som hand i handske. För om vi ser närmare ser på vad en norm är och hur den fungerar så vet vi att de flesta normer är ”tysta” och outtalade och lättast identifieras via dess motpoler: icke-norm (Foucault 1980; jfr Fundberg 2003).

Vi har redan konstaterat att det heter Allsvenskan och Damallsvenskan. Vidare är det normer som skapar kategorier, vi och dom. Det är alltså inte tvärtom. Tjejen blir den Andre på fotbollsplanen, sett utifrån vårt material. Det vill säga Tjejrollen är gestaltningen av en icke-norm. Men vi hittar henne inte enbart där, Tjejen tycks dyka upp så fort manliga normer utmanas på ett eller annat sätt av icke-män. För att fortsätta tankekedjan kring normer vet vi från tidigare forskning att icke-normer och dess kategoriseringar ofta reduceras till stereotyper, ett slags förenklade bilder och idéer av hur den andre är och betar sig (Hylland Eriksen 1998). Tjejrollen, som vi sett, är *nästan* bra, inte tillräckligt stark, saknar den sista viljan, har lite sämre teknik osv. Det är ingen slump att kritiken riktar in sig på kroppen, biomaktens fokus. Tjejen hamnar på så sätt i ett cirkelresonemang: hon är icke-norm, blir stereotypi, utsluten från normen (diskriminerad) – och fortsätter vara icke-norm... Så ser maktutövningen ut som vi hade som ett syfte att fördjupa kunskapen om. Ett rimligt sätt att organisera verksamheten för att få fram de bästa blir då att syna, analysera och värdera de genusrelaterade rollerna för att, som vi ser utifrån vår studie, bryta och förändra dessa vilket skulle gynna flick- och damfotbollens utveckling.

Det är här det fjärde sättet att göra motstånd mot den manliga hegemonin på kommer in. Det paradoxala med denna form av motstånd är att de som uttrycker detta motstånd också är just de som blir elitspelare i den idrott vi studerat. De har på olika sätt satt en gräns för dels den manliga hegemonin (genom att vägra vara jämförelseobjekt) och dels satt gräns för bekräftelse i att vara flicka (varken sökt eller tagit till sig den sortens bekräftelse). Vi förstår i intervjuer att detta gränssättande har kostat på,

de har ifrågasatts och utmanats då de bryter normer. Vi finner det intressant att de ifrågasatts på sin väg mot eliten även av dem som vill att de ska nå just dit. Detta uppmärksammar oss på att genusnormer antingen är mycket omedvetna eller en medveten prioritering att ge tydlig återkoppling på kön. De som nådde eliten vägrade, hur som helst, att bli ”tjejer som spelar fotboll”, för att istället bli fotbollsspelare.

Referenser

- Agergaard, Sine 2004. Dansk kvindehåndbold i medierne – fra ”jernhårde ladies” til småpiger. I *Dansk Sociologi* [Online], Volume 15 Number 2 [<http://cjas.dk/index.php/danhsociologi/article/view/237>]
- Ambjörnsson, Fanny 2004. *I en klass för sig. Genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer*. (Diss.) Stockholm: Ordfront.
- Andersson, Åsa 2003. *Inte samma lika. Identifikation hos tonårsflickor i en multietnisk stadsdel*. (Diss.) Eslöv: Brutus Östlings förlag/Sympiosion
- Andreasson, Jesper 2007. *Idrottens kön. Genus, kropp och sexualitet i lagidrottens vardag*. (Diss.) Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- Bourdieu, Pierre 1990. Programme for a sociology of sport. I Bourdieu, Pierre *In other words – Essays towards a Reflexible Sociology*. Cambridge: Polity Press
- Bourdieu, Pierre 1999. *Den manliga dominansen*. Göteborg: Daidalos
- Bringsén, Åsa 2012. *Glädje, tävling, motion och gemenskap – högstadiesflickors beskrivning av idrott i Skåne nordost*. Kristianstad: Kristianstad University Press.
- Bäckström, Åsa 2005. *Spår: Om brädsporkultur, informella läroprocesser och identitet*. (Diss.) Stockholm: HLS förlag.
- Carbin, Maria 2010. *Mellan tystnad och tal. Flickor och hedersvåld i svensk offentlig politik*. (Diss.) Stockholm: Statsvetenskapliga institutionen.
- Carli, Barbro 2004. *The making and breaking of a female culture. The history of Swedish physical education 'in a different voice'*. (Diss.) Göteborg: Göteborg studies in educational sciences.
- Cole Money, Sally 2006. “Man-on”: The culture of girls’ soccer. I Fuller, Linda K (ed.) *Sport, Rhetoric, and Gender: Historical Perspectives and Media Representations*. New York: Palgrave Macmillan
- Connell, R. W 1996. *Maskuliniteter*. Göteborg: Daidalos
- de Beauvoir, Simone 2002/1949. *Det andra könet*. Stockholm: Norstedts.
- Derrida, Jaques 1976. *Of Grammatology*. Baltimore: Johns Hopkins University Press
- Edenheim, Sara 2005. Recension av Jonny Hjelm, Amasoner på planen I *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1:05, sid 85-89.
- Engström, Lars- Magnus 1999. *Idrott som social markör*. Stockholm: HLS förlag
- Fasting, Kari, Pfister Gertrud & Scraton, Sheila 2004. Kampen mot kjönnsstereotypene. En komparativ studie av kvinnelige fotballspilleres oppfattelse av

- maskulinitet og feminitet. I *Dansk Sociologi* [Online], Volume 15 Number 2 [http://cjas.dk/index.php/dansksociologi/article/view/237].
- Formark, Bodil 2011. *Den välstituerade flickan. Om den svenska flickscoutrörelsens historia 1910-1940* (Diss.) Lund: Sekel förlag
- Foucault, Michel 1982. *The archaeology of knowledge and the discourse on language*. New York: Pantheon books.
- Foucault, Michel 2002. *Sexualitetens historia. Band 1, Viljan att veta*. Göteborg: Daidalos
- Frih, Anna Karin & Eva Söderberg (red.) 2010. *En bok om flickor och flickforskning*. Lund: Studentlitteratur.
- Fundberg, Jesper 2003. *Kom igen gubbar! Om pojkfotboll och maskuliniteter*. (Diss.) Stockholm: Carlssons
- Gothlin, Eva 1999. *Kön eller genus?* Göteborg: Nationella sekretariatet för genusforskning.
- Göthlund, Anette 1997. *Bilder av tonårsflickor. Om estetik och identitetsarbete*. (Diss.) Tema Kommunikation: Linköpings universitet.
- Hargreaves, Jennifer 1994. *Sporting females. Critical Issues in the History and Sociology of Women's Sports*. London: Routledge.
- Hedenborg, Susanna 2008. *Arbete på stallbacken. Nittonhundratalets svenska galoppport ur genus- och generationsperspektiv*. Malmö: idrottsforum.org.
- Hirdman, Yvonne 1988. *Genussystemet – teoretiska reflektioner kring kvinnors sociala underordning*. Maktutredningens Rapport 23.
- Hjelm, Jonny 2004. *Amasoner på planen. Svensk damfotboll 1965-1980*. Umeå: Boréa förlag.
- Hong F & Mangan J. A 2004. *Soccer, Women Sexual Liberation – Kicking of a New Era*. London: Frank Cass Publishers
- Hylland Eriksen, Thomas 1998. *Etnicitet och nationalism*. Nora: Nya Doxa.
- Jönsson, Kutte & Tolvhed, Helena 2012. ”Att ta jämförelsesjukan in i det akademiska rummet?” I *idrottsforum.org* [http://idrottsforum.org/features/hjelmdebatt/jonkut_tolhel.html 120327].
- Johansson, Anna 2010. *Självskada. En etnologisk studie av mening och identitet i berättelser om skärande*. (Diss.) Umeå: h:ström – Text och kultur.
- Koh, E 2004. Chains, Challenge and Football in Korea. I Hong F & Mangan J. A 2004. *Soccer, Women Sexual Liberation – Kicking of a New Era*. London: Frank Cass Publishers
- Larsson, Håkan 2001. *Iscensättning av kön i idrott. En nutidshistoria om idrottsmannen och idrottskvinnan*. (Diss.) Stockholm. HLS förlag.
- Larsson, Håkan 2005. Idrottens genus. En forskningsgenomgång. I *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1:2005.
- Lindelöf, Karin S 2013. Om tjejlopp: Tjejfest eller seriös satsning. I *Svensk Idrottsforskning: Organ för Centrum för Idrottsforskning*, Vol. 22, nr 2, 10-14
- Messner, Michael 1992. *Power at Play. Sports and the Problems of Masculinity*. Boston: Beacon Press
- Molloy, Gunilla 2003. *Att läsa skönlitteratur med tonåringar*. Lund Studentlitteratur.

- Nordlund, Tina (Simon Bank) 2006. *Genom helvetet. Om fotboll, kärlek och anorexi*. Älvsjö: Big Book.
- Olofsson, Eva 1989. *Har kvinnorna en sportslig chans? Den svenska idrottsrörelsen och kvinnorna under 1900-talet*. (Diss.) Umeå: Pedagogiska institutionen, Umeå universitet.
- Peretz, S, Levy, M & Galiley, Y 2011. National and gender identity perceptions among female football players in Israel. I *Soccer & Society*. Vol. 12, No. 2, March 2011, 228–248
- Peterson, Tomas 2011. *Talangutveckling eller talangavveckling?* Stockholm: SISU idrottsböcker.
- Redelius, Karin 2009. Genus och skolframgång i ämnet idrott och hälsa. I *Svensk idrottsforskning 2009 (18)*, s. 42-44.
- Statistiska centralbyrån *Idrotten i siffror 2011*
- Söderberg, Eva 2004. *Askunge, madonna eller feminist? Kontextuell läsning av Martha Sandwall-Bergsströms Kulla-Gullasvit*. (Diss.) Umeå: Institutionen för litteraturvetenskap och nordiska språk.
- Tebelius, Ulla 1998. Varför fortsätter tonårsflickor att idrotta? I *Svensk idrottsforskning 1998:2*, s. 54-57.
- Tolvhed, Helena 2012. 'Sådana borde alla kvinnor vara, sunda, spänstiga och välbalanserade.' Svenska kvinnors centralförbund för fysisk kultur och tidskriften *Tidevarvet* i mellankrigstid", i *Hyllade kroppar. Idrotten i arkiven* Stockholm: Riksarkivet 2012 (Årsbok för Riksarkivet och landsarkiven 2012).
- Wegerup, Jennifer 2005. *Damelvan: Pionjörerna, dramatiken och guldåren. Ett porträtt av svensk damfotboll*. Stockholm. Forum.
- Williams, Jean 2003. *A Game for Rough Girls? A History of Women's Football in Britain*. London: Routledge.
- Williams, Jean 2004. The Fastest Growing Sport? Women's Football in England. I Hong F & Mangan J. A 2004. *Soccer, Women Sexual Liberation – Kicking of a New Era*. London: Frank Cass Publishers
- Young, Iris Marion 2000. *Att kasta tjejkast. Texter om feminism och rättvisa*. Stockholm: Atlas.
- Österholm, Maria Margareta 2012. *Ett flicklaboratorium. Skeva flickor i svenskspråkig prosa 1980 till 2005*. (Diss.) Årsta: Rosenlarv

